

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, Vilnius, Centrinųjų rūmų I a. salė

Vilniaus universiteto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Lietuvos muzikos ir teatro akademijos humanitarinių mokslų srities Etnologijos krypties (07 H)

Doktorantų simpoziumo pranešimų santraukos

2022 rugsėjo 23 d.

Giedrė Raguotienė

Motinstės tradicijos: mamos ir kūdikio ryšys

Mūsų šalyje iki šiol nėra atlikta didesnės apimties darbų, skirtų ankstyvosios motinstės tradicijoms ir ryšiui tarp mamos ir kūdikio. Ieškant sąsajų tarp senųjų ir naujų ankstyvosios motinstės tradicijų, įdomus dulų paslaugų ir prausynų ritualo populiarėjimas šių dienų Lietuvoje. Tradicinėje lietuvių kultūroje gimdymo padėjėjos vietą užimdavo patyrusi bendruomenės moteris – pribuvėja (bobutė). Visgi bendruomeniniams ryšiams silpnėjant atsirado dulų paslauga, kuri iš dalies kompensuoja artimųjų šeimos moterų bei bendruomenės pagalbos stoką. Prausynose galime rasti tradicinių apeigų elementų bei pastebėti sąsajų su šiuo metu visai susilpnėjusia lankynų tradicija. Tuo tarpu Krikštynų ritualas savo populiarumo nepraranda ir modernioje visuomenėje.

Kasdienėse situacijose vis dar aktualus mamos dainavimas savo vaikui, siekiant atliepti jo pirminius poreikius. Šių dienų muzikos terapijos tyrimai patvirtina vaikų folkloro – lopšinių ir žaidimų – vertę formuojantis ryšiui tarp mamos ir kūdikio. Kita vertus, šį ryšį suvokti ir atskleisti galime tik iš visuomenėje vyraujančių tradicijų, papročių, požiūrių į vaiką ir motinstę, sklandančių prietarų, politiniame, ekonominiame ir kt. kontekstuose. Naujai populiarėjančios tradicijos rodo mamų norą ugdyti savo sąmoningumą ir įsitraukti į ankstyvąjį vaikelio ugdymą. Tad įdomu, kaip senosios tradicijos buvo susijusios su motinos sąmoningumu prižiūrint ir ugdant kūdikį?

Dievo vilkai: XVI–XVII a. Livonijos vilkolakių fenomeno analizė

Livonijos vilkolakiai tiriami jau penketą amžių be pertraukos. Nors mokslinis tyrimas prasideda tik XX a., pagal savo meto dvasią šią temą tyrė jau XVI–XVII a. Europos eruditai. XVIII a. Apšvieta Livonijos vilkolakius „dekonstravo“ ir XIX a. susidomėjimas jais buvo pradėjęs blėsti, tačiau XX a. įvyko atgimimas: surasta ir publikuota 1691 m. Vidžemės vilkolakio Tyso byla, patikimumu ir mitinės informacijos kiekiu beprecedentė. Mokslinė diskusija, prasidėjusi su jos publikavimu, netyla jau ištisą šimtmetį. Nors iš pradžių ir įtraukusi pačios Latvijos tyrėjus, vėliau diskusija persikėlė į užsienį ir ją apžvelgus tenka konstatuoti, kad absoliučiai visi tolesni tyrimai stokoja santykio su vietos tradiciją atspindinčiais istoriniais šaltiniais ir latvių tautosaka. Užsienio tyrėjų barjeras kalbos ir naujų šaltinių paieškos atžvilgiu lėmė tai, kad latvių tyrėjų įdirbis nebuvo pratęstas, anaipol – toliau tirtas išvis „nesufokusuotas“ Livonijos vilkolakio portretas. Į pirminius šaltinius nukreipto visuminio žvilgsnio trūksta iki šiol. Jei atsirasdavo darbų, stipriau besiremiančių istoriniais šaltiniais, jie neskirdavo dėmesio tautosakai, o jei atsirasdavo darbų, pasitelkiančių tautosakos duomenis (paprastai iš latvių tyrėjų), jiems trūkdavo pakankamai įgilinančio istorinio pjūvio.

Pranešime glaustai, bet išsamiai bus pristatyta hipotezė, kad yra pagrindo kalbėti apie bent XVI–XVII a. gerųjų Livonijos vilkolakių mitinę tradiciją, aptartas hipotezės tyrimo kelias.

Martynas Vingrys

Medžiagos autentiškumo mįslės: M. Slančiausko tautosakos tekstai rankraščiuose ir leidiniuose

Vieno žymiausių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių folkloro rinkėjų Mato Slančiausko (1850 – 1924) užrašyta pasakojamoji tautosaka sovietmečiu buvo išleista dviejose knygos: „Šiaurės Lietuvos pasakos“ (1974 m.) ir „Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai“ (1975 m.). M. Slančiauskas laikomas itin profesionaliu ir atsakingu tautosakos rinkėju, puikiai perteikusių pasakojamosios tautosakos žanrines bei stilistines ypatybes. Peržvelgus originalius M. Slančiausko rankraščius, matyti, kad jo tekstuose atsispindi šnekamoji kaimo žmonių kalba, nevengiama grubesnių pasakymų, keiksmažodžių, atrandama vulgarių išsireiškimų, o kartais net ir atviro obsceniškumo motyvų.

Norbertas Vėlius, vienas iš šių M. Slančiausko tautosakos leidinių sudarytojų, išsamiuose įvaduose pabrėžia, jog tai yra mokslinio pobūdžio veikalai, todėl medžiagą juose siekiama pateikti kuo autentiškiau. Iš įvade pateiktos detalios informacijos galima suprasti, kad pagrindinis redaktorių uždavinys buvo tekstus leidinyje pateikti dabartine lietuvių kalbos rašyba, kitaip sakant, M. Slančiausko rašmenis pakeisti dabartiniais. Nepaisant to, jog įvade teigiama, kad leksika leidinyje nekeičiama, paskelbtuose M. Slančiausko tekstuose atrandama nemažai kupiūravimo ženklų (<...>), o kartais ir jokiais išskirtiniais ženklais nepažymėtų redagavimų. Tačiau leidėjai nė vienoje vietoje apie tai neužsiminė, neaptarė ir klausimų, susijusių su vulgarių žodžių bei obsceniškų motyvų redagavimu ir publikavimu. Kita vertus, šiuose leidiniuose publikuota nemažai tekstų, kuriuose atrandama motyvų, peržengiančių įprasto padarumo ribas.

Pranešime bus bandoma atsakyti į du klausimus. Pirmasis – kokie žodžiai, motyvai, siužetai sovietmečiu išleistuose M. Slančiausko tautosakos rinkiniuose buvo tikslingai praleidžiami arba redaguojami. Antrasis – kokie motyvai, peržengiantys įprasto padarumo ribas, neužkliuvo tuometei cenzūrai ir buvo sėkmingai publikuoti. Šiems klausimams atsakyti išsikelti trys uždaviniai: 1. Leidiniuose esančius kūrinius, kuriuose atrandamas kupiūros ženklas, palyginti su M. Slančiausko rankraštiniais variantais 2. Leidiniuose esančius vulgaraus pobūdžio motyvus suklasifikuoti į temines grupes ir mėginti nustatyti priežastis, dėl ko tie motyvai nesulaukė cenzorių dėmesio. 3. Palyginti pirmąjį ir antrąjį leidinius ir nustatyti ar / kaip keitėsi medžiagos cenzūravimo pobūdis.

Eglė Gelažiūtė-Pranevičienė

Senas balsas, jauna muzika: liaudies dainų įrašai šiuolaikinėje lietuviškoje elektroninėje muzikoje

Tradicinė muzika (o ir apskritai tradicinė kultūra) visame pasaulyje įvairiausiais būdais pasitelkiama šiuolaikinei populiariajai muzikai kurti (nuo meditatyvosios atmosferikos iki etninio transo). Šiuolaikinės muzikos forma čia veikia kaip būdas tradicinei kultūrai išlikti gyvai, praktikuojant ir patiriant ją per naują, šiandien aktyviai kuriamą ir vartojamą kultūrinę terpę. Liaudies dainos dažniausiai perdainuojamos šiuolaikinių atlikėjų, kurie paprastai yra gana jauni ar vidutinio amžiaus. Ir vis dėlto, atsiranda vis daugiau atvejų, kada pasitelkiamas archyvinis ar net šiandieninis buitinis liaudies dainos garso įrašas, atliekamas seno žmogaus (ar senų žmonių). Toks įterpiamas garso įrašas savitas ne tik balso tembru, bet ir derminėmis ypatybėmis, intonavimu, pagražinimais, pačios garso kokybės nestandartiškumu, kuris gali būti suvokiamas kaip papildoma garsinė medžiaga kūrybai. Kaip kinta tradicinė liaudies daina, patekusi į šiuolaikinės muzikos terpę ir kaip šiuolaikinė muzika yra veikiamą tradicinės? Kaip šiuolaikinis žmogus suvokia ir prisileidžia seną balsą, daugeliu atvejų nutrūkus natūraliai bendro dainavimo tradicijai šeimose, kada skirtingos kartos dainuoja kartu?

Nors bus pasitelkiami ir kitų pasaulio tautų pavyzdžiai, esminis dėmesys skiriamas lietuviškojo šiuolaikinio folkloro atvejui aptarti.

Prostitucijos problemos sprendimo beiškant: represyvosios socialinės politikos taikymas

Pranešimas yra paremtas etnografinio lauko tyrimu Lietuvoje, kurio pagrindu buvo publikuotas mokslo straipsnis periodiniame mokslo leidinyje drauge su antrąja autore dr. Lina Šumskaitė.

C. Benoit ir kt. (2018) išskiria tris socialinės politikos modelius, atskleidžiančius skirtingą požiūrį į prostituciją: represyvų (draudžiantį prostituciją), reguliuojantį ir integruojantį (dekriminalizuojančius prostituciją). Lietuvoje yra taikomas represyvus socialinės politikos modelis prostitucijoje – baudžiamas ir klientas, ir seksualines paslaugas teikiantis asmuo. Šiuo metu vyksta aktyvios socialinės kampanijos siekiant Lietuvoje pritaikyti šiaurietišką (arba lygybės) modelį prostitucijoje, kai už prostitucijos pirkimą būtų baudžiamas tik pirkėjas. Nors šiaurietiško modelio adaptavimas sumažintų moterų prostitucijoje administracinį baudžiamumą, tyrimo autorės, besiremiančios atvejo tyrimu ir kitų šalių patirtimi, svarsto, ar dėmesio nukreipimas į represyvosios socialinės politikos įstatyminės bazės korekcijas išspręs stigmatizacijos ir izoliacijos problemas, kurios itin trukdo moterų integracijai ir įgalinimui.

Greta Paskočiūmaitė

Vieša ir privati atmintis: laisvės kovotojų šeimų atvejis

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę keitėsi sovietinės ir nacistinės okupacijų metais nutikusių įvykių vertinimas, įskaitant 1944-1953 m. antisovietinio partizaninio karo istoriją. Atkreiptas valstybės dėmesys ir pradėjęs formuotis pozityvus pasakojimas veikė tiek įvairių autoritetų palaikomą atminties kultūrą ir istorijos politiką, tiek tiesiogiai laisvės kovų metu nukentėjusius asmenis. Daliai visuomenės tai buvo lig tol nepažintos istorijos atskleidimas, keitęs net ir šeimų tarpusavio bendravimo turinį ir formas. Nuoseklesnė apžvalga leistų suprasti, kaip pakitusi politinė situacija keitė ir tebekeičia partizanų ir jų artimųjų santykį su rezistencija, kokias naujas reikšmes leidžia kurti ir kokios kasdienės atminimo praktikos formuojasi. Taigi, pranešime analizuojamas ginkluoto pasipriešinimo dalyvių šeimų santykis su viešumoje gyvuojančiais partizaninio karo vaizdiniais ir vertinimais. Akcentuojami iššūkiai, kylantys susidūrus asmeninėms patirtims ir visuotinai susiformavusioms tiesoms ir praktikoms. Taip pat atskleidžiamas viešojo diskurso poveikis traumos gijimui, pasakojimo palaikymui ir perdavimui iš kartos į kartą. Pranešimo pagrindą sudaro laisvės kovų dalyvių (partizanų, ryšininkų, rėmėjų) vaikų ir anūkų pasakojimai, užfiksuoti 2019-2022 metais.

Konvencionaliosios perkeltinės kalbos teorijos taikymas frazeologijos tyrimuose

Pranešime norima pristatyti frazeologijos tyrėjų D. Dobrovolskio ir E. Piirainen pasiūlytą konvencionaliosios perkeltinės kalbos teoriją (angl. *Conventional Figurative Language Theory*). Konvencionaliajai perkeltinei kalbai priskiriami tik tie perkeltinės reikšmės pasakymai, kurie yra konvencionalizuoti, t. y. pastovūs, iš atminties atkuriami. Vieni iš tokių pasakymų – frazeologizmai. Tai palyginti nauja teorija (2005), dar netaikyta lietuvių mokslininkų tyrimuose. Ji turėtų suteikti tinkamą teorinį pagrindą, parametrus ir kriterijus, padedančius ne tik paaiškinti, bet ir palyginti frazeologizmus ar kitus pastovius perkeltinės reikšmės pasakymus skirtingose kalbose.

Konvencionaliosios perkeltinės kalbos teorija yra nukreipta į kultūrą: dėmesys sutelkiamas į kultūrinės žinias, slypinčias frazeologizmuose ir kituose pasakymuose. Pasak Dobrovolskio ir Piirainen, kultūra yra tam tikrai bendruomenei būdingų „idėjų apie pasaulį (įskaitant fiktyvias, mitologines ir kitas idėjas) visuma“. Pranešime aptariamos kultūrinių konotacijų ir kultūrinių kodų sąvokos, taip pat pristatomi konvencionaliuosiuose perkeltinės kalbos vienetuose atsiskleidžiantys kultūrinių reiškinių tipai: 1) socialinis bendravimas 2) materialinė kultūra 3) tekstinė priklausomybė 4) fiktyvūs konceptualūs domenai 5) kultūriniai simboliai.

Balys Astrauskas

Reinterpretuojant J. J. M. de Groot'o „kinų filosofinę liaudies psichologiją“: kiniško mąstymo ypatybės ir sielos samprata

Pranešime pasitelkiant kultūrinės ir etninės psichologijos teorines prieigas ir tyrimų rezultatus apžvelgiami kertiniai kiniškos pasaulėvaizdžio, mąstymo ir savivokos aspektai, kurių supratimas leidžia išvengti eurocentrinių stereotipų ir daug tiksliau suvokti kinišką protėvių garbinimo fenomeną, ir ypač vieną kompleksiausių ir painiausių jo aspektų – kosmologinę sielos sampratą. Kinų kultūroje dominuojantis sąryšingosios savasties (angl. *interdependent self*) modelis, konceptualizuotas Markus ir Kitayama (1991), lemia savęs matymą kaip neatsiejamai susijusio su aplinkiniais žmonėmis. Galimai kilęs iš koreliatyvinės kosmologijos, sąryšingas savęs matymas formuoja ženkliai kitokį, lyginant su Vakarietišku, pasaulėvaizdį ir kogniciją. Taip pat esmiškai svarbi ir kiniškos naiviosios dialektikos teorija, suformuota Peng ir Nisbett (1999), ir apibrėžiantį nuo kontekstualizuotą liaudies įsitikinimų ir elgesio praktikų ir mąstysenų rinkinį, pasižymintį holistiniu pasaulio matymu, priešybių vienovės, nuolatinės kaitos nuostatomis ir itin aukšta tolerancija paradoksams. Priešingai aristoteliškos logikos formuojamo mąstymo polėkiui panaikinti paradoksus, dėl kurių realybė redukuojama į paviršutiniškas schemas, kiniškas dialektinis mąstymas palieka erdvės neapibrėžtumui ir daugiaprasmiškumui (Li 2018). Remiantis šiais konceptais, pranešime analizuojami olandų sinologo, vieno iš kinų religijos tyrimų pradininkų J. J. M. de Groot (1854-1921) kolosaliame daugiatomiaame veikale „The Religious System of China“ (1892-1910), iki šiol nepralenktame savo išsamumu, surinkti etnografiniai duomenys apie sielos sampratą ir su ja susijusias kinų liaudies religijos praktikas ir ritualus.

„Žėkelio giesmė“: parodijos raiška kaip savo ir svetimo santykių atspindys

Šalia rimtosios katalikiško turinio „Žėkelio giesmės“, Lietuvoje yra užrašyta ir žydiškosios šio kūrinio versijos „Echad Mi Yodea“ („Vienas, aš žinau“) parodijų: „Vienas, tu žinai“ / „Ei džikum džakum“ / „Žiki žiki, žikita“ / „Zyikum zakum, zakitai“ ir kt., kuriose su humoru imituojama savita žydų tarsena kalbant lietuvių kalba bei išdainuojamos „žydų religijos tiesos“.

Ilgus šimtmečius lietuviai ir žydai gyveno kartu. Lietuvių santykiams su kitataučiais ir požiūriui į juos įtaką darė istoriniai, politiniai, ekonominiai, kultūriniai, religiniai, socialiniai, psichologiniai veiksniai. Paprastai svetimtaučiuose pastebimi kitoniškumai: tikyba, papročiai, kitas socialinis sluoksnis, kitakalbiškumas ir t. t. Žydai, integruodamiesi Lietuvoje, visada mokėsi lietuvių kalbos, nors ir kalbėjo su ryškiu akcentu. Neretais atvejais savas dainas dainuodavo lietuvių kalba, formulines taip pat.

Žydiška lietuvių kalbos tarsena bei maniera atsiskleidžia „Žėkelio giesmės“– „Echad Mi Yodea“ („Vienas, aš žinau“) parodijose, kurių dauguma yra užrašyta Žemaitijoje. Šių humoristinių kūrinų / parodijų tekstai yra konstruojami iš žydų religijai, filosofijai ar gyvenimo būdui charakteringų tiesų ar normų, tačiau ne visos išskaičiuojamos frazės atitinka tikrąsias tiesas originaliose versijose. Kai kuriose kumuliatyvinių parodijų formose persidengia keli stiliaus ir struktūros sluoksniai. Tarptautiniame kontekste nuo seniausių laikų iki nūdienos apstu įvairiausių tiek krikščioniškosios „Žėkelio giesmės“ versijos, tiek žydiškosios „Vienas, aš žinau“ („Echad Mi Yodea“) parodijų.

Formulinių kūrinų parodijų raiška lietuvių tradicijoje vyrauja kaip *savo* ir *svetimo* santykių atspindys, kuris atskleidžia šio žanro kūrybinį-improvizacinį mobilumą, prisitaikomumą bei tvirtina jo universalumą.